

Ана Вуковић
Институт друштвених наука
Београд

УДК: 316.42: 32-055.2
Оригинални научни рад
Примљен: 14. 09. 2014.

СТАВОВИ ПОЛИТИЧАРКИ О ЖЕНСКОЈ ПОЛИТИЧКОЈ ПАРТИЦИПАЦИЈИ У СРБИЈИ – ПЕТ ГОДИНА КАСНИЈЕ¹

У тексту се размајрају аспекти женске политичке партиципације у Србији. У првом делу рада указаћемо на могућности да се жене политички ангажују и на утицај политичке културе на политичку партиципацију жена, а у другом делу рада биће анализирани емпиријски подаци о положају и утицају политичарки у Србији, на основу квалитативног истраживања које је обављено 2011/2012. године. Циљ текста је да се увиде сличности и промене у ставовима политичарки о женској политичкој партиципацији, ујоредићемо податке из два квалитативна истраживања, 2007. и 2011/2012. године. У оба истраживања политичарке су истакле да још увек постоје предрасуде о женама у политици и да предрасуде показују и политичари и грађани. У оба истраживања наводе да је политика креативно и захтевна професија и да је неопходна професионализација политике. Мотивација за политички ангажман варира у зависности од друштвеног нивоа и од старосне доби политичарки. У оба истраживања политичарке кроз мотивацију за политички ангажман показују да је првобитни мотив за променом друштвеног система утицао мотив политичког каријеризма, али нешто чешиће у истраживању 2011/2012. имамо јасно изражена два става политичарки: један је став политичарки које су освестили да су њихови мотиви за политички ангажман били различити на почетку политичке каријере и сада, а други став је да политика није занимање којим ће се бавити до краја живота. Према самооцени политичарки из оба истраживања допринос жена у политици је велик и већина њих је задовољна, али и самокритична према свом политичком ангажману. У истраживању 2011/2012. године политичарке чешиће ипачу стварије и законе који су донесени као производ женској политичкој лобирања, задовољне су тиме што су постигле, али и свесне да је дуго пут од изласавања закона и стварије до њихове примене у друштву.

Кључне речи: политичка елита, обрасци репродуције, родна равноправност, квалитативна истраживања.

¹ Текст је рад у оквиру пројекта “Структурне, друштвене и историјске промене српског друштва у контексту европских интеграција и глобализације“ (бр.179039) који се ради под покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Аспекти женске политичке партиципације, предрасуде, политичка култура

У истраживањима се наводи да је политичко деловање жена један од аспеката који се сматра правом и суштинском разликом у односу на политички ангажман, политичке методе и деловање мушкараца (Thomas, 1994: 9). Међутим, у већини случајева облици и методе политичког деловања чешће зависе од позиционiranости политичке странке и ауторитарности лидера, а не од родне припадности. Лојалност чланова странке лидеру и политичкој странци је најчешћи критеријум за напредовање и обликовање политичке каријере и жена и мушкараца. У истраживању је уочено је да жене сматрају да су жене чешће од мушкараца лојалније и оданије у залагању за циљеве партије којој припадају, као и лидеру странке, али то не значи да ће бити и ангажоване на политичке функције у странци и политичкој структури (Вуковић, 2009). На основу података из литературе који се односе на чланство у политичким партијама у западним демократијама Инглхарт и Норис наводе да се мушкарци чешће придружују политичким партијама, да су чешће чланови партија и заузимају политичке позиције, али да овај образац зависи и од организације политичке странке и партијске идеологије (Inglehart, Pippa, 2003: 106).

Према Стојиљковићу „политичка партиципација је процес добровољног учешћа појединаца и социјалних група у иницирању, разматрању, доношењу политичких ставова и одлука, њиховој реализацији“ (Стојиљковић, 1993: 807). У овом истраживању користићемо ову концепцију политичке партиципације. Ставови жена о политичкој култури и политичком стилу су важне састојнице њиховог политичког ангажмана и формирања женског политичког субјекта у доминантно мушком политичком простору Србије. Мотивација за бављење политиком и ставови политичарки о политици као професији указују у великој мери и на њихов специфичан однос према концепту политичке културе коме стреме. А њихови ставови о (не)могућности да жене буду изабране на одређене политичке функције, како у политичкој странци тако и на вишим нивоима власти, утичу на модел женске политичке партиципације на локалном и на вишим нивоима политичке власти, а шире и на целокупну политичку партиципацију жена и на важну одлуку политичарке да ли ће уопште наставити да се активно бави политиком. Жене у политици истичу важност женске унутарстраначке мобилизације и подршку страначких колега оба пола која ће дати јасне импликације да жене могу бити равноправно ангажоване у политици.

У свим друштвима, без обзира на ниво развоја и облик политичке културе постоје тенденције да се жене, у историјским периодима, кроз политичко деловање усмеравају на традиционално женске активности у оквиру политике, и да заузимају политичке позиције које одсликавају њихов примарно традиционални

друштвени ангажман као што су брига о деца, омладина, култура и сл. (Thomas 1994: 104). Према Подунавцу „политичка култура се стиче. Она се преноси са једне генерације на другу, трансформише у складу с измењеним социјално-политичким условима, а у одређеним историјским ситуацијама долази и до формирања нове политичке културе (Подунавац, 2008: 92)“. Према Куљићу „политичка култура је скуп сазнајних, емотивних и вредносних ставова становништва према политички значајним вредностима, улози партија, државе и вођа (Куљић, 2007: 273)“. Такође, ова концепција политичке културе ће бити коришћена у овом истраживању. Инглхарт и Пипа наводе да, ако се упореде групе унутар различитих друштава, очекује се да ће политички активизам мушкараца и жена варирати с обзиром на културу која обухвата ставове о родној равноправности, идеолошке вредности левице и деснице, политичког интереса и постматеријалистичких вредности (Inglehart и Pippa, 2003: 104). Због тога је важно увидети да ли жене сматрају да њихово деловање има утицаја на српску политичку културу као и да ли постоји обрнут утицај политичке културе на женску политичку партиципацију.

У фебруару 2000. године одржана је конференција Женска политичка перспектива на Палићу у оквиру које су дефинисани циљеви: „1. повезивање и координација деловања жена у политичким странкама, синдикатима, медијима и невладиним организацијама; 2. формирање женске политичке мреже која би повезивала политичарке и борила се за веће учешће жена у политици; 3. кампања за излазак жена на изборе септембра 2000. (Пајванчић, 2011)“.² Након 5. октобра 2000. године, и процентуално већег изласка жена на изборе, као и већег броја жена у парламенту, увидело се да је неопходно родно сензитивно образовање политичарки.³

² Пајванчић, М. „Равноправност полова у политичком животу“; доступно на: <http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&ved=0CfcQFjAH&url=http%3A%2F%2Fwww.rs.cest.gov.ba%2Findex.php%2Fseminari-2011%2F2414banja-luka-primjena-zakona-o-ravno-pravnosti-polova%2F554-materijal-mpajvancic-iv%2Ffile&ei=xleMU9DOEfPb7AbV94HgAw&usq=AFOjCNEwnIgrhdllWYVboN2RkbpHFRktQ>

³ На Палићу 2006. године одржана је конференција „Женска европска перспектива“ – Палић шест година касније, на којој су се окупиле жене различитог образовања и из различитих професионалних миљеа да кроз дискусије уоче неопходне стратегије да би се повећао број политичарки и квалитет њиховог политичког деловања. У различите дискусије биле су укључене политичарке, жене из организација цивилног друштва и друге жене које се баве положајем жене у друштву (професорке универзитета, успешне предузетнице и друге). Радне групе су утврдиле шта се променило по питању положаја жена, у позитивном и у негативном смислу, на општем плану од 2000. године, у оквиру институционалних механизма и код актера у друштву. Овде ћемо истаћи само основне закључке, позитивне и негативне, који се односе на тему овог рада. Од негативних промена од 2000. године констатовано је да је постоји разочараност у политику; недовољно солидарности

Прво значајније активно учешће жена у политици након 2000. године, и политичка едукација били су први кораци да се утиче на српску политичку културу, те да се она сензибилизује за активну женску политичку партиципацију. Након 2000. године жене из цивилног сектора организовале су програме за родно сензибилисање и едуковање жена у политичкој сфери. Циљ програма је био да се ојача утицај жена у политици и да се жене шире образују о феминизму, дискриминацији и мерама афирмативне акције, партијској структури и односима моћи, и женској политичкој акцији (Игњатовић, Панић 2005).

После неколико година, дошло је до промена и донесени су важни документи: Закон о равноправности полова и Закон о забрани дискриминације 2009.; Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности 2009. и Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама и насиља у породици 2011. године. Затим, изменама Закона о избору народних посланика 2011. године свака трећа особа на листи је „припадник оног пола који је мање заступљен на листи“. Реч је о позитивној дискриминацији која обезбеђује једну трећину жена на изборним листама како би се повећао њихов проценат у парламенту. С обзиром на то да су изборне листе затворене, то је значило да у Скупштини Србије од 2012. треба да буде једна трећина жена. У члану 40. став 1. се мења и гласи: „На изборној листи међу свака три кандидата по редоследу на листи (прва три места, друга три места и тако до краја листе) мора бити најмање по један кандидат – припадник оног пола који је мање заступљен на листи“.⁴ После ове измене закона у скупштини Србије након избора 2012. године било је 32,4% жена (81) од очекиваних 84 парламентарки⁵, а после избора 2014. године у скупштинском сазиву

у односу на „женске“ теме; партије још увек имају лидерску организацију-културу; лоша примена закона; недостатак међугенерациске сарадње у странкама, размене и подршке међу женама; недостатак солидарности и сензибилитета код неких жена на јавним функцијама; недостатак позитивних женских модела; недовољно мушких савезника и сензибилисаних мушкараца. У оквиру питања шта се променило негативно када су у питању друштвени актери, наведени су: замрлот женске политичке мреже; снажне жене на високим позицијама нису тренд него изузетак; лицемерје у погледу промовисања теме родне равноправности; осипање женске подршке; позиционирање без ширења простора за друге жене; недостатак женске међустраничке сарадње; женски форуми само формално постоје и имитирају односе у странкама; недостаје веза женских форума са грађанкама; непрепознавање родних механизма; јачање цркве као претња родној равноправности; слабост институција; затварање у странке. Код позитивних промена када су у питању друштвени актери уочено је присуство родне равноправности као теме; постојање женских форума; помак у бављењу медија женским темама и више жена у међународној политици.

⁴ Закон о изменама и допунама Закона о избору народних посланика, „Службени гласник РС, број 36/11, члан 8) преузето са <http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/propisi/1568-11.htm>.

⁵ Скупштина Србије: у новом сазиву ипак мање жена од очекиваног, Тањуг 22. мај 2012. са: <http://www.novosti.rs/vesti/naslova/aktuelno.316.html:380907-Skupstina>.

Србије је 33,6% (84 жене).⁶ Изменом закона о избору народних посланика дошло је до повећања броја жена у скупштини, јер је пре измене 2008. године било 21,6 посто жена (Вуковић, 2009: 16). Након пет година од претходног истраживања о политичком утицају и ставовима о женској политичкој партиципацији дошло је до промена јер су донесене стратегије и закони који би требало да утичу на бољи положај свих жена у Србији.

У различитим друштвеним периодима уочени су облици политичке неутрализације жена, то су: историјски дисконтинуитет и повлачење жена након освојених позиција (Милић 2008: 190; Вуковић, 2013: 263). Затим, женска тела и органи (нпр. форуми жена) у оквиру политичких странака (Пајванчић, 2007: 296)⁷; и повезивање политичког деловања жена само за одређене теме које се традиционално сматрају „женским“ пословима у друштву (Thomas, 1994: 104). На пример, форуми жена јесу важни, али оно што се, најчешће, у форумима жена дешава је да се жене тиме, са једне стране, пасивизирају, а, са друге стране, да се тема женског питања и проблема тиме затвара, главни органи странке се тиме неће бавити, јер их то интересује, а оно што је остављено као мера је да ће председница форума жена на свим нивоима директно ући у, на пример, председништво странке или у неки главни орган странке по аутоматизму, то јест систем је замишљен тако да ће се одлуке и иницијативе дешавати у форуму жена, а да ће жена председница даље лобирати и трудити се да одлуке и иницијативе буду и одлуке странке. Међутим, жена председница често нема довољно моћи, сензибилитета или иницијативе које би требало да спроведе, систем је направљен, али често не функционише. С друге стране, улога форума жена је потпуно погрешно схваћена, опет идући линијом мањег отпора самих жена у странкама, које често као форум жена иду у сусрет грађанима и одржавају на пример трибине, а не баве се унутарпартијским положајем жена, како се заузимају позиције, како се финансирају кампање итд.

У овом истраживању, као и у претходном, издвајају се два типична става политичарки и то: став жена које су јасно одабрале политичку каријеру и жена које сматрају да политика није занимање којим ће се бавити до краја живота, те

⁶ Извор <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/narodni-poslanici/aktuelni-saziv.890.html>

⁷ „Садржај рада организација жена које делују у политичким странкама још увек није јасно политички профилисан. Често је усмерен на хуманитарни рад, бригу о породици, деци, старима, жртвама породичног насиља и сл. или је окренут ка традиционално схваћеној улози жене у друштву (организовање изложби женских рукотворина у поводу одређених свечаности и сл.), што говори да се ове организације и саме жене осећају као неко ?издвојено тело? унутар странке, у које су често гурнуте као на споредан колосек, без могућности да утичу на креирање политике странке и одлучивање (Пајванчић, 2007: 296)“

да ће се након одређеног периода ангажовања у политици поново бавити својом примарном професијом. Наравно, остаје питање да ли су жене које не желе да до краја радног века остану политички ангажоване, разочаране у српску политичку културу или је у питању искрена жеља да наставе да се баве својом примарном професијом након краћих или дужих „излета“ у политичком простору. У јавности, а нарочито код самих жена постоји сумња у погледу утицајности жена - често се говори да су оне само украс политике. Истраживање показује да доиста постоји пуно опрека и разлога за слабу утицајност и видљивост жена у политичком животу које испитанице препознају. У традиционалном друштву какво је наше, слика идеалних атрибута које жена треба да поседује утиче и на процену политичких способности жена од стране оба пола у општој популацији. То може бити значајно за потенцијални одабир политичара од стране грађана, али снажније утиче на одабир жена с обзиром на предрасуде да жене не умеју да се баве политиком и да то није професија за жене. Предрасуде о традиционалној женској аполитичности тешко је уклонити, јер постоји широко уверење да политика није сфера за женско бављење, чак и онда када су жене у њу интензивно укључене. Међутим, такве предрасуде морају се превазићи, поготово када нам стварност подастире бројне егземпларе женског бављења ‘високом’ политиком, као што је у овом случају реч о највишим изборним функцијама у земљи, управо зато политичарке, посебно оне које су на високим политичким позицијама носе то бреме политичке промене. Наше испитанице сматрају да својом политичком партиципацијом утичу на мењање политичке културе, али да је у питању спор процес и да је неопходно да се жене чешће активно укључе у политички живот и да ће кроз деловање доћи до промена у будућности.

О узорку

Истраживање о женској политичкој партиципацији и утицају жена спроведено је крајем 2011. и у првој половини 2012. године. Кроз полуструктурисани интервју желели смо да допремо до интроспективних сазнања политичарки о својој политичкој позицији и да дубље и свеобухватније разумемо њихове ставове о женском политичком ангажману. Узорак је обухватио десет жена из различитих политичких партија. Парламентарке Народне скупштине РС и Покрајинске скупштине, укупно седам испитаница, једна испитаница је била посланица у неколико скупштинских сазива, потпредседница странке и тренутно је за послена у једној београдској општини, једна испитаница није тренутно активна у политичкој странци али је својевремено била посланица у скупштинском сазиву и потпредседница у својој политичкој странци, и једна испитаница која је била посланица у скупштинском сазиву а потом на функцији државне секретарке.

Критеријум за одабир испитаница био је, као и у претходном квалитативном истраживању из 2007. године, да се испитанице најмање десет година активно баве политиком, и да су високо позициониране у својој странци, да обављају или су обављале високе политичке функције. Стога наш узорак чине репрезентативне саговорнице које на основу дугогодишњег искуства и политичког ангажмана могу да сагледају аспекте политичке партиципације и дају суд о учешћу жена у политичком животу Србије. Као и у претходном истраживању, и у овом истраживању није било једноставно доћи до саговорница које би хтеле да разговарају о теми због затворености припадника политичке елите. То је један од разлога, али не и једини разлог због чега су емпиријска истраживања о женској политичкој партиципацији у Србији ретка. У истраживању је учествовало шест испитаница у старосној доби између 40 и 60 година, две испитанице имају преко 70 година, једна испитаница има мање од 30 година, и једна испитаница је у старосној доби између 30 и 40 година. Седам испитаница су у брачној заједници и имају децу, две испитанице нису удате и једна испитаница је разведена и има дете. Све испитанице су високообразоване и завршиле су факултете друштвених усмерења: правни факултет, филозофски факултет, филолошки факултет и факултет политичких наука. У овом раду коришћена су иста питања која смо користили и у истраживању (полуструктурисани интервју) из 2007. године: *Ваша мотивација за бављење политиком?; Политика као професија? Да ли је политика као професија чешиће за жене него за мушкарце и зашто?; Да ли жене имају утицаја у политици?; Дојринос жена у политици?; Могућности да жене напредују и доказују се у политици?.* Због простора у раду, из претходног истраживања смо користили само закључке, а не и цитате (одговоре) испитаница на питања која се налазе у претходно објављеним радовима о истраживању из 2007. године. У овом раду нисмо цитирали све одговоре испитаница на иста питања, с обзиром да има одговора који су слични и изражавају исти став, већ само карактеристичне одговоре.

Мотивација за политички ангажман, политичка постигнућа и разочарења

У нашем претходном истраживању покушали смо да откријемо основне мотиве због којих жене у Србији желе да се активно политички ангажују иако политика као професија није високо вреднована. Према одговорима испитаница, из квалитативног дела истраживања⁸, издвајају се мотиви: борба про-

⁸ Истраживање које је спроведено 2007. године састојало се из квантитативног дела (анкета са женама и мушкарцима посланицима Народне скупштине РС и квалитативног дела (дубински полуструктурисани интервју само за жене). Више о томе у Вуковић, 2009.

тив Милошевићевог режима и жеља за променама; жеља да се обезбеди бољи живот своје деце и генерално деце у Србији; образовање за политички позив (завршен Факултет политичких наука); привлачност политике као занимања. Међутим, поред ових мотива за политичку партиципацију испитанице су се политички ангажовале и из каријерних побуда или да би се освајала моћ, с обзиром да је политика данас у Србији један од главних канала вертикалне друштвене покретљивости. На основу овог истраживања дошли смо до закључка да постоје два слоја, први мотивациони слој који обухвата уобичајене разлоге, као што су „излазак из кризе“ или „материјално и институционално унапређење земље“, и други слој, фасцинираност моћи, односно потреба да се обезбеди и задржи утицај на процесе доношења важних друштвених одлука. Истраживање је открило да је фасцинираност моћи потреба која је политичка одлика и политичарки и политичара (Вуковић, 2009: 53).

Након пет година желели смо да увидимо који мотиви су определили наше испитанице да се политички ангажују. У овом тексту користили смо иста питања која су постављена и у истраживању из 2007. године. На питање *Ваша мотивација за бављење политиком?* у истраживању из 2011/2012. године четири испитанице су одговориле да су у питању жеља и воља да мењају свет око себе, две испитанице су као разлог навеле промену режима, једна испитаница промену Милошевићевог режима, а једна испитаница је рекла да је њен примарни мотив био промена комунистичког режима и увођење вишестраначја. Мењање друштва кроз политичко деловање подразумева и намењање одређеног погледа на свет у датом тренутку, као и адекватних начина на који ће се та промена извршити, што подразумева висок положај у друштвеној структури моћи. Ево неколико одговора испитаница:

„Од првог дана мотивација је да мењам свет, политика је мој начин да мењам свет и заиста верујем у оно што радим и трудим се да на том неком микроплану односно да послом којим се бавим мењам свет око себе. Једно је мој научни рад друго је мој политички ангажман и ја сам као лајтмотив свог живота узела да мењам свет око себе, а политика је мој начин да мењам свет.“ (34 године, неурата)

„Ја сам се увек интересовала за друштво, желела сам у нечему да учествујем и нешто да мењам и деведесетих година сам видела да, било ми је ружно и мислила сам да није поштено само критиковати него засукати рукаве и нешто урадити, и тако сам почела и ангажовала се максимално око тога.“ (54 године, удата)

„Мењање друштва на боље, људи који вас мотивишу да будете бољи, начин да схватите како држава функционише па да онда покушате да урадите

нешто што би довело до бољих резултата. Али пре свега (мотиви за бављење политиком су – А.В.) промена климе, буквално у вашој месној заједници, јер сам ја и у савету месне заједнице, и онда када на том нивоу почнете да мењате ствари, рецимо ја сам у савет месне заједнице ушла на име, и то је моја омиљена функција, значи имате (име испитанице – А.В.) не пише (из које политичке странке је испитаница – А.В.) него ваше комшије гласају за вас, и онда уђете у савет, ту су неки људи који ту раде, и ви са њима радите на томе да се свима нама који ту живимо живот мало побољша и просто буде бољи од онога што је можда био пре.“ (26 година, неудата)

„У првом кораку апсолутно она грађанска непослушност када су у питању ратни сукоби (у бившој Југославији – А.В.) и отпор режиму (Милошевића – А.В.).“ (50 година, удата)

„Мотиви су били промена режима у држави јер је за мене када је уведен вишепартијски систем то био знак да ја могу нешто да урадим.“ (71 година, удата).

Две испитанице су истакле личну заинтересованост да се баве политиком и јавним послом, једна испитаница сматра да је у питању порив за јавним деловањем настао у детињству, а друга испитаница је рекла да се образовала за позив политичарке.

„Ја сам се бавила од детињства, од малена политиком [...] онда сам се касније бавила политиком зато што сам се од малена интересовала да „исправљам криве дрине“ рецимо према ауторитарном оцу са којим сам се свађала. Одувек сам се интересовала за политику, мене интересује јавна сфера [...] али од деведесетих како су почели ратови ангажовала сам се у антинационалистичком покрету, то је мени било природно, томе сам настројена, нико ме није тако васпитавао, ја сам се тако васпитавала.“ (72 године, разведена)

„Мој лични мотив за бављење и ангажманом је то што сам политиколог по образовању и сматрам себе особом која врло воли политичке науке, врло их разумем. [...] Једноставно оно што је моје опредељење као интелектуалца је, наравно, где практиковати политику ако не у активној политици. Друго, лични однос и став је да човек треба да буде храбар, не треба бити кукавица. Храброст значи да си спреман да ризикујеш а не будала, него напросто треба бити храбар, то значи да си спреман да ризикујеш да нешто што имаш можеш да изгубиш, неку удобност, неку топлоту око дупета ризикујеш за неку хладну санту леда ако треба, ако верујеш у начин на који се остварује лични и друштвени прогрес, и оно што ми је био проблем и остао је проблем је што никада нисам умела да размишљам прагматично о користи за себе. То није нужно негативна ствар када размишљаш прагматично о користи за себе јер

самим тим себе добро позиционираш и постављаш ауторитет на један други начин и онда лакше остварујеш циљеве и одлуке. Ја то нисам умела јер сам мислила да је то нечасно, временом сам то анализирао и дошла до закључка да није нечасно, јер потпуно је часно тражити и корист за себе, не незаслужену корист него заслужену корист за себе, ја то нисам умела и тиме сам онда неке људе око себе изневерила јер су они желели да ме следе и то су и радили. И онда када су схватили да ја не тражим корист за себе, а да тиме нећу бити довољно утицајна колико су они као моји следбеници хтели, ја сам тиме њих изневерила. Тако да ја имам и имаћу још увек исти мотив ако се будем одлучила за формирање партије или вођење неких политичких кампања, биће исти мотив са једном добро наученом лекцијом.“ (50 година, удата)

Две испитанице су одговориле да су лоше стање у друштву и боља будућност њихове деце били примарни мотиви за њихов политички ангажман, с тим што једна испитаница сматра да је то био првобитни мотив, а затим се определила за професионално бављење политиком иако политика није професија којом планира да се бави до краја живота.

„Основни мотив мог политичког деловања је био да дам свој допринос себи и својој породици за бољу будућност и рекла сам Вам да су ме понеле петооктобарске промене.“ (45 година, удата)

„Моја деца, ја сам се укључила у политику деведесетих година, видела сам на телевизији Жене у црном које су испред генералштаба протествовале тражећи своју децу по неком ратиштима у Босни и Херцеговини у то време, моја деца су тада спавала свако у свом кревету и ја сам тада донела одлуку да ако ја седим код куће и чекам да се оне изборе за моју децу не гине ми да за десет година ја будем испред неког генералштаба и сматрала сам да треба да кренем у борбу за њихову децу да бих заштитила и своју децу и то је био мотив. Тада није постојала одлука за професионално бављење политиком она је просто стицај различитих околности које су се десиле после 5. октобра и не мислим да је политика мој дефинитивни избор до краја живота.“ (46 година, удата)

Дакле, као и у претходном истраживању (2007) и у истраживању након пет година примећујемо да испитанице у већини наводе ситуационе, свакодневне факторе као мотиве за политички ангажман: жељу за мењањем друштва на боље; борбу за бољу и сигурнију будућност деце; промену режима, тј. друштвене кризе и ратове као повод да почну да се активно баве политиком. Мада, као у претходном истраживању из 2007. године, део испитаница прави дистинкцију између примарних мотива који су их мотивисали да се политички анимирају, али и то да су касније схватиле политику као професију

којом желе се баве јер је занимљива, креативна и јер су научиле политичке лекције па сматрају да су квалификоване да одлучују о важним друштвеним питањима. Дакле, када се увиде начини регрутације политичарки а затим покушава уронити у њихову мотивацију за бављење политиком сусрећемо се са два слоја: прво, уобичајени одговори политичара који се пласирају јавности, а у другом слоју се откривају праве личне мотивације које се углавном везују за феномен друштвене моћи, тј. могућност да се учествује у процесима којима се управља и усмерава читаво друштво. Мотивација за политички ангажман варира у зависности од друштвеног тренутка, делимично и од старосне доби политичарки које су се раније ангажовале због промене власти и бољитка деце и друштва генерално (током деведесетих година), затим жене које су одлучиле да се политички ангажују након петооктобарских промена у еуфорији новог политичког почетка за српско друштво и жене које су свесно одлучиле да желе политичку каријеру, међу којима има и жена које чине нову генерацију политичарки, али и жена код којих је ранији мотив за променом друштвеног система, као мотив за политичку партиципацију, уступио место мотиву политичког каријеризма.

Политика као професија – из женског угла

У претходном истраживању 2007. хтели смо да сазнамо шта наше испитанице мисле о стереотипу да је политика као професија чешће за мушкарца него за жену, колико је у друштву уврежено мишљење да су жене у политици мање способне и квалитетне од мушкараца и да ли такав став утиче на политички партиципацију жена (Вуковић, 2009: 60). Значајан број испитаница сматрао је да политика треба да је подједнако отворено и за жене и за мушкарце, а да лични афинитети и способности треба да буду пресудни да ли ће се мушкарац или жена бавити политиком. Један број испитаница сматрао је да утицај традиције доприноси ређем учешћу жена у политици, а неке испитанице су рекле да и код жена постоји перцепција да је политика рђава и неженствена професија. Перцепцију је тешко променити, и код жена и код мушкараца, те је важан задатак заинтересовати жене да се баве политиком, који, пре свега, треба да обаве жене (Вуковић, 2009: 60-62). Перцепција политичарки о политици као професији је показатељ њиховог задовољства својим занимањем, али и показатељ, с обзиром на њихово искуство са препрекама у политици, колике су могућности жена да учествују и да се доказују у политичкој сфери.

Све наше испитанице из истраживања 2011/2012. године сматрају да је политика родно неутрална професија, да је она тешко, захтевно, али креативно занимање. Сматрају да је неопходна професионализација политике да би жене и мушкарци који се активно баве овим занимањем имали могућности да уче, усавршавају се и напредују. На питања *Како видиш њоликику као професију? И да ли је њоликика као професија чешће за мушкарце или за жене?* жене су одговориле да је политика занимање без полног предзнака и да традиција, социјализација и родна подела улога отежавају могућности жена да се баве политиком. Сматрају да је политика тешка професија и једно од специфичних занимања без радног времена, али да је неопходно да се жене боре против стереотипа да је политика типично мушко занимање. Ево неколико одговора испитаница:

„Па (политика као професија – А.В.) је чешће за мушкарце зато што се жене не социјализују да их интересује јавна сфера.“ (72 године, разведена)

„Политика би морала бити професија и морала би бити високо стандардизована професија, требало би много више да се учи у политици и да се много више раде конкретне ствари. Политика би морала бити ослобођена неких квазивредности, мислим да је једно од најкреативнијих послова које људи раде и које треба да постоји, нема разлога да политика на било ком нивоу, нарочито на локалном нивоу који ја обожавам, и на том нивоу треба да буде кретивни занат. Не могу да кажем да ли је политика чешће за жену или за мушкарца, мислим да је ту апсолутно родно неутрална, тј. у њој треба да учествују оба пола равноправно.“ (50 година, удата)

„Ух, да оне жене које су у политици мислим да је јасно како оне то (политику – А.В.) виде, али оне (жене – А.В) које нису (у политици – А.В.) мислим да им је политика ужасно досадна, и да је схватају као мушки свет као „шта ћу ја тамо“. Такође ћете чути од жена које имају пријатеље или пријатељице у политици да је то јако тешко и да то није посао за жене. Сад зависи са ког аспекта то гледате, ево рецимо у скупштини (Србије – А.В.) на пример имате жене које су се породиле и после две недеље дошле на посао, имате жене које имају децу у школи и оне морају да буду по цео дан на седницама јер ми не знамо када се завршава седница...то није посао од 07-15 часова [...] Значи сходно томе, овај посао није лак, а ако покушамо да разбијемо стереотипе онда може да буде сасвим у реду.“ (26 година, неудата)

„Да ли жене треба да доживе политику као своју професију? Па знате шта само дипломирани политиколози доживљавају политику као професију, ми смо ту да се учланимо добровољно у политичку странку, да се бавимо добровољно политичким радом, али је потпуно нормално да ако вас грађани по-

држе да изборима са својим програмом и ставом онда ви добијате и могућност да водите ову земљу, и ту сте одређено време док грађани дају подршку. Углавном су чешће у политици мушкарци него жене зато што имају више времена, зато што смо ми једно традиционално друштво и жена има обавезе, тешко је за једну жену да рецимо дође са посла и посвети се породици па се онда посвети и политичком деловању и ту треба много одрицања, мушкарци су ту у односу на жене привилеговани и то је нешто што мени смета. Иако мислим да мушкарци и жене не могу послове у породици да поделе скроз, зато што моје две ћерке наравно воле свог оца и ми смо за сад једна уређена породица да не кажем складна, али једноставно више сам им ја потребна као мајка и то је тако, иако смо се мој супруг и ја договорили кад год сам ја ван да он буде уз њих јер не можемо обоје да будемо ван јер онда нема породице, нема контроле деце итд.“ (45 година, удата)

„Ако причамо о политици као професији и уопштено, политика је јако, бескрајно тешка професија, осим што немате радно време односно имате двадесетчетворочасовно радно време које колико год неко мисли да то није тако, сваки политичар мора да буде политичар који нема само једну фокус тему којом се бави, ја као политичарка немам једну фокус тему него морам о свему бар нешто да знам, бавим се од енергетике и здравства до људских права, значи о свему мораш бар нешто да знаш. [...] Бавити се политиком код нас је, бар још увек, врло несигурно јер ја мислим да је политика као професија најкраће могуће занимање јер ви трајете један, два или евентуално три мандата и то је то, не можете да се почнете да се бавите политиком као јако млада особа па да дођете до пензије, ја не знам никога да је то успео, то просто не може. То је одговор на питање о политици као професији. А сад зашто више мушкарци се баве? Мислим у свим сферама где су моћ, одлучивање и паре ту су углавном више заступљени мушкарци, с друге стране код нас је политика проказано занимање, политичари су најомраженији људи у овом тренутку у нашој земљи, једним делом су и сами криви за то, а жене се клоне много више од мушкараца неких непријатних ствари тако да је и то сигурно један од разлога зашто их нема више.“ (34 године, неудата)

Једна испитаница сматра да је политика важан друштвени феномен који је део свакодневног живота свих грађана. Иако има различитих мотива мушкараца и жена да се политички ангажују нема разлике у схватању политике између мушкараца и жена који се баве политиком јер на њу гледају позитивно с обзиром да су одлучили да им политика буде професија. Ево одговора испитанице:

„Жене гледају на политику исто као и мушкарци, жене које хоће да се баве политиком гледају на политику позитивно као и мушкарци који желе да се баве политиком, и ја мислим да ту нема разлике. Знате, ви можете имати различите мотиве, али када си мотивисан оним чиме желиш да се бавиш на то гледаш позитивно, а кад ниси мотивисан не. Политика је саставни део овог друштва, и уопште саставни део живота грађана ове државе, и мислим да је на ово питање јако тешко одговорити јер немате никога, говорим о Београду и окружењу, немате кућу кад одете у посету па да се баш ништа из политике не помене, и то је најбољи доказ да је политика ушла у поре друштва. Ја бих волела да је мање ушла у поре друштва и вероватно неће бити потребе за тим кад се држава потпуно стабилизује, али је сада тако. Жена која хоће да се бави политиком она има потпуно јасне мотиве зашто се бави, апсолутно исто као што их има и мушкарац, можда су мотиви различити али су јасни.“ (71 година, удата)

Две испитанице се изричито не слажу са стереотипом да је политика мушко занимање, једна испитаница истиче да се жене често не бирају на високе политичке функције због дискриминације и начина на који политички механизми функционишу (тј. не поштују се), што жене демотивише:

„Ја се не слажем са стереотипом, а жене су мање биране на политичке функције из неколико врло јаких разлога, један од разлога је разлог неравноправности и доживљаја неравноправности, а други је да постоје врло различити доживљаји механизма политичког деловања или професионализма у политици и то је та разлика у роду. Различитост постоји наравно, жене због свог пола имају страشان осећај одговорности, и када се први пут сусретну са чињеницом да се од њих не тражи одговорност него лојалност, то их констерира, то их зауставља, неке одустану, а неке наставе играјући се те игре (политичке – А.В.).“ (50 година, удата)

Једна испитаница је навела да је проблем дубље природе, јер политика као професија има веома негативну конотацију у друштву генерално, без обзира да ли се њоме бави жена или мушкарац. За негативну слику о политици заслужни су и сами политичари оба пола.

„Политику данас нико не види на позитиван и на афирмативан начин, народу смо огадили политику неким сопственим понашањем и грешкама уместо да као стари Грци у политику регрутујемо најспособније, најумније, најпаметније, најхрабрије грађане који су способни да доносе одлуке, реформишу стварност око нас, ми смо је (политику – А.В.) представили на потпуно погрешан начин. Па самим тим мислим да је и жена у политици окарактерисана

врло негативно, и да је обавеза свих нас да те ствари мењамо.“ (46 година, удата)

„Овде код нас политика је још увек чешће за мушкарце, тј. чешће су мушкарци професионално у политици, али опет ћу Вам рећи да је тако само зато што мислим да жене можда недовољно то (учешће – А.В.) и траже. Имамо изузетно квалитетне жене у политици, многе се још „не виде“, ја видим једну генерацију младих жена које долазе, и генерацију младих мушкараца, ја их све називам „млади лавови“ и очекујем од њих да ово где смо ми закорачили они „почисте“ до краја. Мислим да су мушкарци недовољно спремни, ако су на местима моћи, да испоштују стручност и квалификације жена, говорим о мушкарцима на местима моћи [...] али то су увек неки други политички компромиси и ту жене настрадају (тј. не буду одабране – А.В.). То је политичко лицемерје на нашој сцени, када би заиста само квалитет био квалификација за неко политичко место, а не полтронство и остало, верујте да би било 50 посто жена у овом моменту које владају Србијом и слика Србије би била другачија. Ја сам недавно срела једну младу жену, баш ме је импресионирао, није политички активна али је стручна, и ја сам рекла „ево она је за министра“, срела сам многе министре и ова млада жена је за будућег министра, али нико је неће поставити за министра, она се неће учланити у неку странку, бави се искључиво својом струком и у томе је фантастична.“ (54 године, удата)

Испитанице сматрају да још увек постоје предрасуде о женама у политици, и да предрасуде показују и политичари и грађани. За веће могућности жена да учествују у политици важна је адекватна политичка социјализација, политичка култура која охрабрује жене да се баве пословима у јавној сфери, и веће учешће жена кроз активирање у политичким странкама. Уколико се жене чешће укључе у политичке странке стећи ће се неопходна критична маса жена која ће моћи да кроз канал политичке странке у неком тренутку заузме и друге високе положаје у политичкој структури. Претходно истраживање (Вуковић 2009), као и нека истраживања о учешћу жена у парламентарној политици (Антић; Pionszki 2003), показала су да је један од најважнијих канала политичке покретљивости жена њихов положај у политичкој странци којој припадају, и да су политичке странке предворје које у великој мери омогућава или онемогућава ангажман жена у политици. Један од секундарних агенса политичке социјализације су политичке партије, како наводи Подунавац „политичке партије нису само инструменти изборне активности, носиоци политичке артикулације и агрегације интереса већ и директни чиниоци политичког образовања. Оне свакодневно вреднују различите политичке алтернативе, дају бирачима кључеве да их одгонетну, регрутују нове људе на политичку сце-

ну, разарају традиционалне односе између центра и периферије у политичком животу (Подунавац, 2008: 108)“. Положај жена у политичким партијама, могућност да напредују и доказују се на тој првој политичкој степеници, утицаће на лични став жена о могућностима за даљу вертикалну проходност у политици и већи број политички активних жена независно од постојања квота. Међутим, ако до тога не дође и ако политичке партије буду ангажовале и награђивале чешће мушкарце у политичким партијама, жене ће остати демотивисане и ускраћене за напредовање, а тиме ће се и њихови политички афинитети смањити.

Допринос жена у политици према самооцени жена је велик и разнородан. Кроз одговоре на питање о доприносу жена у политици можемо уочити колико су наше политичарке задовољне својим политичким ангажманом данас и да ли сматрају да утичу на политичку културу.

„Генерално допринос жена је што су тему положаја жена извеле на видело у политици, а кад гледамо по сегменте на пољу насиља, антидискриминације, и све што нам је у друштву веома важно јесу женске вредности и вредности за које се женски покрет залагао и залаже. Мислим да је допринос жена које све то раде последњих десет-двадесет година и изградња институција, јер у крајњој линији без добро организованих институција где се креира и одакле се воде процеси тешко да може бити помака, дакле када се тема институционализује она постаје званично друштвени феномен. Поред институција допринеле су доношењу важних закона. Мислим да жене успевају, али нажалост још у недовољној мери, да мењају модел како се политика креира и води, али мислим да је то следећи циљ.“ (50 година, удата)

„Пренети проблеме жена у Србији (у политичку сферу – А.В.) и рећи то гласно, разговарати о тим проблемима тамо где је то могуће у скупштини, на седницама владе, жене то могу, утицајније политичарке могу стварно да изврше велики утицај на проблеме о којима се не говори, када бисмо знале да боље искористимо медије онда бисмо могле то да урадимо на много јачи начин. [...] Врло мали број људи схвата колико су медији моћно оружје за решавање значајних проблема, ми се још увек бавимо сензацијама а не суштином, и мислим да када би жене имале и неку праву едукацију о томе колико су медији важни могле би да утичу више на проблеме, овако у зависности од позиције зависи нам и утицај.“ (26 година, неудата)

„Списак донесених закона који су променили начин размишљања овог друштва, мислим да је довољно измена Кривичног законика и нови Породични закон, то су директни доприноси жена, женских невладиних организација и заједничког рада на тим законима политичарки и невладиног сектора. Тако-

ђе, радило се на Закону о запошљавању, али он није мењао свест, ова два закона су променила свест друштва. Односи у породици били су приватна ствар а сада су друштвена, данас је то питање демократичности друштва у којој мери тога има или не, то је променило свест људи, ништа није толико променило свест људи, закон о реституцији није променио свест људи. [...] и ја сам мислила да када муж бије жену иза затворених врата, да ако је у браку не можеш да се мешаш, а данас знам да објасним зашто је то ствар читавог друштва.“ (71 година, удата).

„Мислим да је велики допринос, многи закони, многи амандмани, многе одредбе су донете, највећу реформу у овој влади изнела је жена на челу министарства правде, колико год неки желели да је ставе као неког ко није одлучивао, просто она је то спроводила, да ли би неки мушкарац имао толику петљу да стане испред организованог криминала, испред свега онога што је урађено у претходном периоду можда и би, али је то ипак урадила једна жена [...] која је имала снаге да уђе у нешто од чега су се у претходних десет година многи други плашили.“ (46 година, удата)

„Апсолутно јако велик допринос, квалитативно пресудан, и изјава мислим да је чилеанска премијерка изјавила: „кад једна жена уђе у политику мења се она, а кад хиљаду жена уђе у политику мења се политика“ и мислим да то јесте тако, и што нас је више ми квалитативно и заиста најбоље мењамо свет око себе јер мењамо политику и прво мењамо начин бављења политиком. С једне стране жене су много одговорније, савесније и дисциплинованије, а с друге стране теме (у политици – А.В.) које ми намећемо и оно како ми видимо нпр. буџет је сасвим другачије од тога како буџет виде мушкарци, и не само буџет него све укупно, тако да мислим да је учешће жена у политици и повећање броја жена у политици заиста пут да једно друштво постане демократичније и боље.“ (34 године, неудата)

„Не знам да ли бисмо могли да сад генерализујемо такву ствар? Допринос жена у политици је да буде све више жена у том политичком животу, и поред тога што оне доприносе као и мушкарци значи да се баве побољшањем услова живота свих људи, оне дају у томе свој допринос исто као и мушкарци само што их по броју нема исто као и мушкараца.“ (45 година, удата)

„[...] Не постоји женска политика, према томе неке жене су биле врло успешне у политици, али не зато што су оне биле жене него зато што су биле добре политичарке, ето и то се дешава да и оне у јавној сфери буду добре, тако је и у томе, неки пут и жене буду добре политичарке ако се тиме баве. [...] Видела сам у енглеском парламенту, била сам тамо у марту, наравно већина (чланова – А.В.) су мушкарци али има жена и јављају се за реч, тамо не

можете да будете формално посланик, да будете само нека фигура која ће да буде неки „тастер“ (у скупштинској сали – А.В.), то не може. [...] Значи само тамо где је сама институција смислена онда ми можемо да размишљамо о томе да видимо како можемо и жене да ту угурамо да се баве некаквим смислом, али ако је цела институција бесмислена па шта ме брига да ли учествују жене или мушкарци, она (институција парламента – А.В.) мора да буде реконструисана да би уопште имала некаквог смисла.“ (72 године, разведена)

„Допринос је огроман, мислим да су најбоље и најкреативније ствари ипак у политици овде урадиле жене. Најмоћнију и најбурнију ствар коју су овде урадили мушкарци то су рат и распад Југославије, без обзира чији су и који су, они су то врло вешто урадили, под чијим патронатом, али су то урадили, закрвили, заратили, а жене су, када погледате *suma sumarum*, урадиле најбоље ствари што су могле, од пријема и прављења хуманитарних организација и оне невидљиве помоћи до видљивих места где су оставиле трага.“ (54 године, удата)

Према ставовима политичарки, у оба истраживања, жене су чешће задовољне него разочаране тиме што су до сада постигле у политици. У овом истраживању, жене нешто чешће истичу, што и није изненађење с обзиром на промене, стратегије и законе који су донесени као производ женског политичког лобирања, задовољне су тиме што су постигле, али и свесне да је дуг пут од изгласавања закона и стратегија до њихове примене у друштву. Можемо рећи да један део испитаница сматра да је број жена у политици показатељ политичке партиципације, док други део сматра да политичка партиципација жена подразумева и промену вредносних ставова становништва, те да оне својим активним учешћем у политици директно утичу и на промену става да је политика мушки посао. Испитанице сматрају да је партиципација један од начина да се мења политичка култура и да је неопходно да се повећа број квалитетних жена у политици.

Закључно разматрање

Могућност да жене учествују у свим активностима политичке партије и обуче се на свим степеницама напредовања у страначкој хијерархији је важан мотив за жене да се баве политиком. Питање постојања женских мрежа у оквиру политичке странке, најчешће под називом форум жена, остаје отворено. Иако ово питање није било део нашег истраживања, један део саговорница је поменуо форуме жена као важне за оснаживање женског политичког потенцијала у странци и генерално, док један део саговорница сматра да није

повољно да се стварају женски огранци у странци и да су они неефикасни. Надамо се да ћемо у будућности моћи да сагледамо утицај женског страначког органа (попут форума), и да ли су форум и друге женске организације у оквиру политичких странака само облик неутрализације жена у оквиру политичке странке и преусмеравање њихове пажње на (не)напредовање у политици, или могу бити потенцијално место за оснаживање женске солидарности и одскачна даска за жене да напредују у политичкој странци и на вишим политичким нивоима.

За вредновање доприноса жена у политици важно је и поштовање жена у медијима, у коме се неће подилазити традиционалном менталитету у коме је жена објекат политичке културе, као што је рецимо избор политичарки за Мис скупштине, чиме се жене стигматизују као објекти а не политички субјекти, што у целини не доприноси стварању квалитетне политичке културе. Искуства у политичкој странци и политици генерално, као и постојање политичких препрека за жене које желе да се баве политиком показују које политичке стратегије жене могу да користе да би препреке превазишле у будућности, зато је неопходно да та искуства поделе са другим женама у политици. Сва акумулирана знања жена о политичким стратегијама имаће значај за жене (и мушкарце) који желе да се активно баве политиком у Србији и науче нешто о политичкој толеранцији и политичком лицемерју. С обзиром на старосну доб и године учествовања у политици, један део наших испитаница се рефлексивније односи према свом политичком ангажману, сматрају треба да препусте део учешћа новим, млађим политичарима и политичаркама, и да је њихова улога да их ободре да наставе без обзира на препреке у српском политичком животу и личне недоумице о политици као захтевној професији. Нису уочене разлике у ставовима жена на основу разлика у брачном стању и старосној доби испитаница.

Постоји недоумица око тога да ли су жене присутне у политици зато што су политичке партије и њихови лидери препознали да је модерно имати жене у политичкој странци и поставити жене на високе политичке позиције, али без њиховог стварног утицаја и моћи на тим позицијама, или је у питању акумулирани процес женског освајања политичке моћи и стварања коалиције жена у политичком миљеу. Ово питање остаје да се још дубље испита у неким будућим истраживањима о женској политичкој партиципацији и моћи жена у српској политици.

ЛИТЕРАТУРА:

- Антић, М., Ponszki G. (2003). *Women in Parliamentary Politics. Hungarian and Slovene Cases Compared*, Љубљана: Мировни институт.
- Вуковић, А. (2013). „Питање женског политичког идентитета у Србији и САД – једно поређење“, *Социолошки преглед*, год. XLVII, бр. 2, стр. 249-270. (2009). *Појинснуйе или самойрипиајене? Жене у полиитици према мишљењу полиитичке елиите у Србији*, Београд: Службени гласник. (2008). „Жене у политичкој елити Србије“, *Нова срјска полиитичка мисао*, vol. XVI, no. 3-4, стр. 207-230.
- Игњатовић Т., Панић М. (ур.) (2005). *Жене и полиитички уиитцај: чийанка за полиитичарке које поститављају ииитанња и хоће да буду ииитане*. Београд: Глас разлике – група за промоцију женских политичких права.
- Inglehart R., Norris P. (2003). *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*, New York: Cambridge University Press.
- Кулић, Т. (2007). „Политичка култура“, *Социолошки речник*, (ур.) А. Мимица и М.Богдановић, Београд: Завод за уџбенике, стр. 273-274.
- Милић, А. (2008). „Жене у бившој Југославији – другачији поглед на учинке социјализма у промени друштвеног положаја жена“, у *Друштво ризика. Промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*, (ур.) С. Вујовић, Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, стр. 181-198.
- Пајванчић, М. (2007). „Равноправност полова – политички и идеолошки контекст“, у Лутовац З. (ур.) *Идеолоија и полиитичке стјранке у Србији*, Београд: Friedrich Ebert Stiftung, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, стр. 283-297.
- Пајванчић, М. (2011). „Равноправност полова у политичком животу“; доступно: <http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&ved=0CFcQFjAH&url=http%3A%2F%2Fwww.rs.cest.gov.ba%2Findex.php%2Fseminari-2011%2F2414banja-luka-primjena-zakona-o-ravnopravnosti-polova%2F554-materijal-mpaj-vanciciv%2Ffile&ei=xleMU9DOEfPb7AbV94HgAw&usg=AFQjCNEwnI-gRhdlWyVboN2RkdbpHFRktQ>. приступљено 21.05.2014.
- Подунавац М., (2008). *Полиитичка култура и полиитички односи*, Београд: Чигоја.
- Радни подаци са округлог стола на Палићу (у рукопису).
- Стојиљковић, З. (1993). „Партиципације“, *Енциклопедија полиитичке културе*, (ур.) М. Матић и М. Подунавац, Београд: Савремена администрација, стр. 807-814.
- Thomas, S. (1994). *How Women Legislate*, New York: Oxford University Press.
- Скупштина Србије: у новом сазиву ипак мање жена од очекиваног, Тањуг 22. мај 2012. преузето са: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.316.html:380907-Skupstina-Srbije-U-novom-sazivu-ipak-manje-zena-od-oczekivanog>, приступљено 21.05.2014.
- Жене у скупштинском сазиву 2014. доступно на: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-sastav/narodni-poslanici/aktuelni-saziv.890.html>. приступљено 02.06.2014.

Ana Vuković
Institute of Social Sciences
Belgrade

Summary

ATTITUDES OF WOMEN POLITICIANS ABOUT WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN SERBIA – FIVE YEARS LATER

In this paper author explores aspects of women's political participation in Serbia. In the first part of the paper will point out the opportunities for women to be engaged in politics and the impact of political culture on political participation of women. In the second part of the paper will be analyzed empirical data on the position and influence of politicians in Serbia, based on qualitative research with women politicians that took place in 2011/2012. The aim of the text is to determine the similarities and changes in the attitudes of women politicians on women's political participation. We will compare the data from two qualitative research, 2007 and 2011/2012. In both surveys women politicians have pointed out that there are still prejudices about women in politics and prejudice are shown by politicians and citizens, and to some extent more frequently in the 2011/2012 survey they emphasize that it is essential that politicians should fight against those prejudice. In both research they suggest that politics is a creative and demanding profession, but in new research women politicians more frequently emphasize that it is necessary to make politics more professional. The motivation for political involvement varies depending on the social context and the age of the women politicians. In both researches women politicians emphasize that the initial motivation for a change of the social system gave way to the motive of political careerism. There are to clearly stated attitudes of women politicians: one is attitude of women who have become aware that their motives for political engagement were different at the beginning of their political career and now, and a second one is that politics wont be their occupation for life. According to the self-assessment of politicians from both researches the contribution of women in politics is great and most of them are satisfied, but also self-critical towards their political activities. In the 2011/2012 survey some politicians often emphasize strategies and laws that are enacted as a product of women's political lobbying, satisfied with what they have achieved, but also aware that it is a long way from passage of legislation and policies to their implementation in the society.

Keywords: political elite, recruitment patterns, gender equality, qualitative researches.